

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике [Текст] / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР, сер. ЛиЯ. – 1973, т. 32. – С. 84–89.
2. Keenan E. Two kinds of presupposition in natural language [Текст] / E. Keenan // Studies in syntax and semantics. – Dordrecht, 1971.
3. Fillmore C. Types of lexical information [Текст] / C. Fillmore // Studies in syntax and semantics. – Dordrecht, 1969. – P. 109–137.

ДУДКО Ірина Володимирівна

ВЗАЄМОДІЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ЧАСУ ТА ВИДУ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА В ОНОМАСІОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Для традиційної і функційної граматики проблема міжкатегорійної взаємодії залишається надзвичайно актуальною.

Необхідно зауважити, що наразі в мовознавстві немає достатньо обґрунтованої й викладеної теорії взаємодії, крім того, нерідко в тому самому контексті поряд з терміном “взаємодія” широко вживають терміни “взаємозалежність”, “взаємозумовленість”, “взаємозв’язок” без чіткої їх диференціації [1, 15-17].

В.С. Храковський робить спробу обґрунтувати та проілюструвати явище взаємодії граматичних категорій дієслова на матеріалі різноструктурних мов. Вихідними постулатами дослідника є такі: 1) взаємодія – один з різновидів відношення, що пов’язує дві граматичні категорії, 2) інші різновиди цього відношення – взаємозумовленість, взаємозалежність і взаємозв’язок, 3) взаємодія – це таке відношення між граматичними категоріями, за якого обидві категорії функціонують злагоджено і впливають одна на одну таким чином, що може призводити до видозміни обидвох граматичних категорій (принаймні однієї), 4) взаємодію варто відрізнити від взаємозумовленості, яка має місце у випадку обов’язкового співіснування двох категорій [6, 25].

В описових граматиках часто предметом дослідження постають пари граматичних категорій, які кваліфікують як взаємопов’язані або взаємозалежні (наприклад, категорії виду-часу, часу-способу тощо) [1, 16]. Їхню взаємозалежність пояснюють семантичними чинниками, зокрема наявністю загального семантичного компонента у сполучених категорій. Отже, можна припустити, що

взаємозалежність категорій, а також можливість їхньої взаємодії визначають будовою семантичного представлення дієслівної словоформи: взаємозалежними є такі пари категорій, у яких значення однієї категорії вкладаються у значення іншої категорії.

Оскільки кожна граматична категорія є білатеральною (двобічною) одиницею, то перетин граматичних категорій також характеризується білатеральністю, тобто він має виявлятися як у плані формально-структурного вираження, так і у плані функціонально-семантичного змісту [5, 43]. Інакше кажучи, у дієслівній словоформі грамема якої-небудь категорії зазвичай представлена у певному сполученні з грамемами інших категорій.

Найтісніші системні зв'язки як парадигматичного, так і функціонального плану спостерігаємо між категоріями часу і виду дієслова. Парадигма часу залежить від виду. Взаємодія категорій часу і виду ґрунтується на загальній ідеї часу, яку вони конкретизують по-різному [4]. У часових значеннях ідея часу орієнтована на співвіднесеність дії, процесу або стану з моментом мовлення, тобто має зовнішню спрямованість, у видових значеннях вона виявляється як внутрішня властивість дії, процесу чи стану. Отже, грамеми часу і виду визначають зовнішні та внутрішні якості динамічної ознаки, вираженої дієсловом [2, 256]. Як зазначає А.П. Загнітко, «у видовій опозиції темпоральність є імпліцитною і позбавлена дейктичності й орієнтованості, в системі часових форм темпоральність локалізується щодо моменту мовлення і експлікується, конкретне явище характеризується дейктичністю й орієнтаційністю у темпоральному плані у мовленнєвій комунікації. Розмежування категоріальних значень виду та часу, незважаючи на їх злитість, можливе тільки на осі “суб’єкт мовлення ↔ дійсність”» [3, 228].

Значення недоконаного виду властиве усім трьом часовим формам – теперішньому, минулому та майбутньому часові, бо нецілісна дія, яку виражають дієслова недоконаного виду, може або збігатися з моментом мовлення, або передувати йому, або наставати після нього. Значення доконаного виду мають лише часові форми минулого та майбутнього часу, бо цілісна дія, яку позначають дієслова доконаного виду, або передує моментові мовлення, або настає після нього.

Закономірності вживання видових форм в індикативі залежать від вираження в різних часових планах одиничних (неповторюваних) дій або повторюваних дій, звичних, типових. Наприклад, для

вираження одиничних дій, що мають місце в момент мовлення (у теперішньому актуальному), вживаються лише форми дієслів теперішнього часу недоконаного виду: *[Слідчий]: Як сидиш, я тебе питаю?! Сядь правильно! Руки на коліна!* (І. Багрянний); – *Що ви тут робите?* – *Граємо*. Для вираження повтворюваних дій в плані теперішнього неактуального можуть вживатися форми дієслів теперішнього часу недоконаного виду, а також форми майбутнього простого часу доконаного виду: *Щовесни талі води **наносять** туди родючого лесу з довколишніх ярів* (П. Загребельний); *Він часто **приходить** до цього будинку; Батько іноді як **замахнеться** на свого сина*. У минулому часі одиничної (неповторюваної) дії вживаються дієслова обох видів: *Благословенна темрява **оповила** нас, **засліпила** й **оглушила**, але й сліпі ми **бачили** одне одного, глухі – **чули** кожен удар серця, наші уста, наші руки, наші тіла **набули** загрозово-прекрасної чутливості, наша кров **вибухнула** вогненною музикою захвату, досі ще не звіданого нами ніколи* (П. Загребельний). У минулому часі повторюваної і звичайної дії найчастіше вживаються дієслова недоконаного виду: *Щотижня в коридорах інституту **з'являлися** меткі дядьки, які розшукували Лесю* (П. Загребельний); *Час від часу **підходив** вартовий до вічка й зазирає. Тоді в'язні **удавали**, що вони нудяться, а як вартовий **відходив** – ситуація **мінялась*** (І. Багрянний).

Отже, граматичні категорії виду і часу дієслова взаємодіють між собою. Взаємозв'язок, взаємодія і взаємозумовленість згаданих категорій реалізуються як в парадигматичному, так і функціональному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Взаимодействие языковых единиц и категорий в высказывании: Тезисы осенней школы-семинара. – Таллинн, 1989.
2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. – К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 435 с.
4. Маслов Ю.С. К основаниям сопоставительной аспектологии // Вопросы сопоставительной аспектологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – С. 4-44.
5. Пупынин Ю.А. Грамматические категории русского глагола в их системно-парадигматических и функциональных связях // Межкатегориальные связи в грамматике / Редкол.: А.В. Бондарко (отв. ред.) и др. – Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 1996. – С.43-60.

6. Храковский В.С. Грамматические категории глагола (опыт теории взаимодействия) // Межкатегориальные связи в грамматике / Редкол.: А.В. Бондарко (отв. ред.) и др. – Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 1996. – С. 22-42.

КОНЄЄВА Олена Олексївна

ІНТЕРАКЦІЙНІ ДІЄСЛОВА В МОВІ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

У процесі життєдіяльності між людьми встановлюються певні стосунки, відбувається постійна соціальна взаємодія (інтеракція), тобто комунікація, спілкування, що являє собою систему взаємозумовлених соціальних дій двох і більше осіб або спільностей. Під час соціальної взаємодії відбуваються зміни в соціальній спільноті, які полягають у тому, що дії одного суб'єкта спричиняють дії іншого суб'єкта (чи суб'єктів), унаслідок чого між ними встановлюється або співробітництво, яке забезпечує успішність й узгодженість дій, або суперництво, метою якого може бути зіпсувати, зруйнувати спільну діяльність. Увесь цей спектр міжособистісних (інтеракційних) стосунків вербалізується через дієслова взаємної дії, які об'єднуються в лексико-семантичну групу з властивою всім лексемам архісемою «взаємодіяти», що означає «перебуваючи у зв'язку, взаємно діяти, бути у взаємодії».

У текстах публіцистичного стилю, зокрема у періодичних виданнях, знаходимо багатий матеріал для ілюстрації вживання інтеракційних дієслів, які виражають такі значення: знайомство, мовленнєва взаємодія, родинна спорідненість (дієслова на позначення співробітництва) й антагоністична взаємодія (дієслова на позначення суперництва). Періодична преса є джерелом інформації для суспільства, а також потужним чинником впливу на соціальні стосунки, засобом формування стилю й характеру міжособистісної взаємодії.

Дієслова із семантикою взаємодії під час знайомства означають «заводити, починати знайомство з ким-небудь». У мові проаналізованих періодичних видань (газети «День» і «Дзеркало тижня») уживається дієслово **знайомитися**, яке є словом-ідентифікатором дієслів взаємної дії під час знайомства й ідентифікується словосполученням «починати знайомство».